

A R T Y K U Ł Y

WUJEK JAKO TŁUMACZ ŚWIĘTEGO AUGUSTYNA

O życiu i dziełach Wujka /1541-1597/ nie podaję na tym miejscu żadnych wiadomości, bo na ten temat istnieje wiele nowszych prac ogłoszonych w związku z jubileuszem 350-lecia wydania przekładu całej Biblii /1599-1949/. Zainteresowanie Wujkiem nie ustaje, czego dowodem są wydane ostatnio jego bibliografie¹. Spośród wielu dzieł Wujka interesują nas tutaj tylko obydwie "Postylle" tj. mniejsza i większa. W nich bowiem znajdujemy przekłady całych kazań Ojców Kościoła a fragmenty, które tu pomijamy, również w innych dziełach. Wśród Ojców wybija się u Wujka na pierwsz:

-----

1 Życiorys ks. Wujka opracowali ostatnio: J. Popłatek SJ, Obecny stan badań nad życiem Jakuba Wujka SJ i program dalszej pracy, PS 3/1950/ 20-91; K. Drzymała SJ, Ks. Jakub Wujek z Wągrowca /1541-1597/, RBL 3/1950/ 23-63. Specjalnie o Postyllach pisali: A. Jougan, Homilie polskie od czasów najdawniejszych po dobę obecną. Szkice bibliograficzne i krytyczne, Lwów 1902, 85-110 /Jakub Wujek/; J. Sygański SJ, Wujek w świetle nowo odkrytej korespondencji, PP 122/1914/, 238-241; T. Długosz, Postylla "mniejsza" Jakuba Wujka, PS 3/1950/ 189-198. Bibliografię Wujka opracowali: Nowy Korbut, t.3, Warszawa 1965, 419-424 /Opracował zespół pod kierownictwem Romana Pollaka, hasła osobowe N-2/; H. E. Wyczawski, Wujek Jakub /1541-1597/, w: Słownik Polskich Teologów Katolickich, Warszawa 1983, IV, 469-478.

miejsce św. Augustyn. Te właśnie augustyńskie przekłady będą przedmiotem naszej uwagi.

Przed przeprowadzeniem ich analizy, trzeba najpierw ustalić liczbę przełożonych kazań, co do której nie ma zgody w przesłudniowanych przez nas pracach. A. Jougan nie podaje w ogóle liczby², W. Krynicki mówi o 9³, a J. Czuj napisał o tym ogólnikowo: "Dużo jest tłumaczonych kazań i homilii w obydwóch Postyllach ks. Jakuba Wujka⁴. Dokładne przeszukanie obu Postylli pozwoliło ustalić, że w Postylli mniejszej jest 9 kazań Augustyna, a w większej jedno - razem więc 10. Zaznaczyć należy, że jako podstawę badań wziąć należy czwarte wydanie Postylli mniejszej z r. 1596, bo w nim dopiero zjawiają się kazania "z doktorów starych"⁵. Cytować będziemy według przedruku wrocławskiego z 1843 roku⁶.

Pojawienie się przekładu kazań Ojców Kościoła w Postylli powitali współcześni z wielkim zadowoleniem. Stanisław Warszawicki

-
- 2 A. Jougan, Homilie polskie..., 91: "Tu i ówdzie zamieszczą dłuższe wyimki, a nawet przekłady całych homilii Ojców św. I tak w części III ..., na dzień Bożego Narodzenia jedno kazanie św. Augustyna; na uroczystość św. Szczepana Relacya św. Augustyna z jego ksiąg o "Mieście Bożym".
  - 3 W. Krynicki, Wymowa święta czyli podręcznik do teorii kaznodziejstwa, /wyd. 1, Warszawa 1906, 194/, wyd. 2, Poznań 1921, 231: "W postylli ks. Wujka z r. 1594 - kazań 9".
  - 4 J. Czuj, Patrologia, wyd. 2 uzupełnione, Poznań 1954, 224.
  - 5 Wydania Postylli większej były następujące: Kraków 1573; Kraków 1584 /uzupełnione/. To drugie wydanie stało się podstawą późniejszych przedruków, m.in. Władysława Jaworskiego, Kraków 1868-1870. Według tego ostatniego też cytujemy. Inne wydania zob. J. Brown, Biblioteka pisarzy asystentów polskiej Towarzystwa Jezusowego, Poznań 1862, 432-434. Wydania Postylli mniejszej: Kraków 1579-1580; Poznań 1582, Poznań 1590; Kraków 1596. To wydanie, ostatnie za życia Wujka jest najpełniejsze i w nim dopiero zjawiają się przekłady Ojców.
  - 6 Jakób Wuyek, Postylla Katolicka Mniejsza to jest: kazania czyli wykłady św. Ewangelij na niedziele i święta całego roku. Napisała w r. 1579 a teraz na nowo według wydania krakowskiego z 1617 r. przedrukowana, cz. I-IV, Wrocław 1843.

SJ, rektor w Wilnie, któremu odesłał Wujek pierwszą część Postylli większej do cenzury, pisał do Wujka w Pułtusk: "Placet etiam illud, ut aliquorum Sanctorum Patrum conciones eleganter et graviter descriptae polonice reddantur, habebit enim res nescio quid gravitatis"⁷. Sąd Warszawickiego nie stracił do dziś na wartości. Przekłady Ojców w Postyllach Wujka są ich cenną ozdobą zarówno co do treści, jak i polskiej swej szaty.

Augustyńskie kazania w Postyllach Wujka

1. Kazanie o przygotowaniu na dzień Narodzenia Pańskiego⁸

W wydaniu Maurynów jest to sermo 116 w Dodatku /Appendix/, a więc mowa nieautentyczna, tzn. nie pochodząca od Augustyna. Ponieważ większość rękopisów przypisywało jej autorstwo św. Augustynowi, dlatego tak długo uchodziła ona za jego dzieło. Już jednak wydawcy łonańscy /XVI w./ zaliczyli ją do wątpliwych, a Verlinus i Vindingus /1 poł. XVII w./ ją odrzucili, nie zajmując żadnego stanowiska odnośnie do autorstwa. Tę sprawę zbadali Mauryni, uciekając się do wymowy kryteriów wewnętrznych, ponieważ żadnych wskazówek co do autorstwa nie dawały rękopisy, które obok Augustyna przypisywały ją Maksymowi /liczne/, Ambrożemu, Faustowi a nawet Leonowi. Na Cezarego wskazywały tylko dwa rękopisy homiliarzy paryskich /sygnowane u Morina jako H^{7.8}/. Sama ta okoliczność nie dawałaby dostatecznej podstawy do spowiedzenia się za Cezarym, gdy by nie znaczne podobieństwo w stylu i treści do innych mów biskupa z Arles. Z tego powodu Mauryni przypisali ją Cezaremu a ich opinię przyjął w całej rozciągłości Morin w swym wydaniu Cezarego. U Morina jest to mowa 188 zatytułowana według rękopisów: "Omelia

7 List Stanisława Warszawickiego do Wujka w Pułtusk /27 II 1571/ w: Korespondencja ks. Jakóba Wujka z Wągrówca z lat 1569-1596. Podług autografów wydał i objaśnił ks. Jan Sygański SJ, Poznań 1917, 19a.

8 Sermo 116, alias de tempore 2, PL 39, 1975-1977, Postylla Mniejsza I, 51-54.

Sancti Caesaris episcopi ante natale Domini dicenda"⁹.

Treścią jej jest przygotowanie na owocny obchód świąt Bożego Narodzenia. Utrzymana w tonie gawędy familijnej, daje poznać z najlepszej strony działalność religijno-kulturalną Cezarego. Trzeba oczyścić i duszę i ciało /widocznie mówi na wsi, bo w mieście ta zachęta byłaby zbyt czerwna/, wstrzymać się od pożycia małżeńskiego, na ucztę zaprosić ubogich i biedaków i hojnie jałmużny rozdawać.

2. Na Niedzielę pierwszą w post, albo na wstępną Środę.

Kazanie św. Augustyna o Wielkim Poście czterdzieści dni.¹⁰

U Maurynów figuruje ta mowa jako sermo 205 w klasie II: Sermones de Tempore. Jest to więc autentyczna mowa św. Augustyna poświadczona przez Possydyusza w wykazie pism Augustyna /Rozdz. 10/.

3. Na Niedzielę trzecią w Post. Kazanie św. Augustyna o Spowiedzi¹¹.

Przez Maurynów umieszczona w Dodatku /Sermones supposititii/ jako sermo 254/. Już poprzednicy Maurynów, a więc wydawcy łowańscy oraz Verlinus i Vindingus stwierdzili, że jest to zlepek z 12 i 13 rozdziału Alkuina, De virtutibus et vitiis. Pogląd ten przyjęli Mauryni /i.c./ i wobec oczywistości dowodów do dziś jest wiążący¹².

4. Na Dni Wielkanocne. Kazanie św. Augustyna, O Pańskim Zmartwychwstaniu¹³

Jest to więc autentyczna mowa 231 św. Augustyna.

9 Por. CC 104, 766-770.

10 Sermo 205 In Quadragesima I, alias de diversis 68, PL 38, 1039-1040, Postylla Mniejsza I, 186-188.

11 Sermo 254 De Confessione peccatorum et Poenitentia, alias de tempore 66, PL 39, 2215-2216, Postylla Mniejsza I, 210-213.

12 Por. Clavis Patrum Latinorum, Steenbruggis 1961, 70.

5. Na Dzień Wniebowstąpienia Pańskiego. Kazanie św. Augustyna¹

Mauryni umieścili tę mowę wśród podrzuconych. W ich klasyfikacji jest to sermo 177 w Dodatku /Appendix/. Długi czas uchodziła za autentyczną, tym bardziej, że jako augustyńską zamieszcza ją brewiarz /Dominica infra Octavam Ascensionis/. Atoli już wydawcy łowąscy powątpiewali o autentyczności a Verlinus i Vindingus wprost jej zaprzeczyli. Mauryni¹⁵ stwierdzili duże zapożyczenia z sermo 261 Augustyna. Więcej jeszcze zapożyczeń augustyńskich zauważył Morin w rękopisach niedostępnych Maurynom. Okazało się, że jest to centon augustyński, a w sposobie zszywania cudzych zdań widać wyraźnie rękę Cezarego. Dlatego włączył tę mowę jako sermo 210 do swego korpusu cezariańskiego¹⁶.

6. Na Dzień Wszech Świętych. Kazanie św. Augustyna o zapłacie niewymownej wszystkich świętych w niebie¹⁷

Mauryni umieszczają ją w Dodatku jako 209 mowę nieautentyczną. Do chwili obecnej sprawa autorstwa tej homilii nie jest załatwiona. Dokładna analiza przeprowadzona przez Maurynów wykazała, że jest to centon zasadniczo z Alkuina i Bedy, choć wyłowiono jeszcze zapożyczenia z Augustyna, Chryzostoma a nawet Cypriana. Za Bedą przemawia stara tradycja brewiarza. W rękopisach natomiast brak autora. W tym stanie rzeczy Clavis¹⁸ opowiedział się za Bedą jako autorem wątpliwym.

7. Na Dzień Zaduszny. Kazanie św. Augustyna o słowach Apostolskich: Abyśmy się z umarłych nie smęcili¹⁹

Jest to autentyczna mowa św. Augustyna, aczkolwiek Mauryni

-----

14 Sermo 177 In Ascensione Domini II, alias de tempore 175, PL 39, 2082-2083, Postylla Mniejsza II, 71-73.

15 Por. PL 39, 2082.

16 Por. CC 104, 837-840 De ascensione Domini. Potwierdza to również Clavis Patrum Latinorum 67.

17 Sermo 209 In festo omnium Sanctorum, olim de Sanctis 37, PL 39, 2135-2137, Postylla Mniejsza IV, 106-110.

18 Por. Clavis Patrum Latinorum 69.

19 Sermo 172 De verbis Apostoli, alias de verbis Apostoli 32,

przyznają, że nasunęły im się pewne błahie trudności co do jej autentyczności²⁰. Dotyczyły tylko integritas mowy. Mowa jednak jest cała.

Co do przekładu polskiego u Wujka nasuwają się pewne uwagi. Wujek rozszerzył tekst, widać to w zakończeniu: "Verum illa, que adiuvant spiritus defunctorum, oblationes, orationes, erogationes, multo pro eis observantius, instantius, abundantius impendant, qui suos carne, non spiritu mortuos, non solum carnaliter, sed etiam spiritualiter amant". "Lecz one rzeczy, które pomagają duszom umarłych, jako są ofiary /Mszy św./, modlitwy, jałmużny, daleko za nie nabożniej, pilniej i hojniej niechaj przyjmą, którzy swoje na ciele nie na duszy umarłe, nietylko cieleśnie, ale też duchownie miłują"²¹.

Na tym się kończy tekst mowy u Maurynów; natomiast przekład Wujka ma jeszcze prawie całą stronę tekstu. Autorem tego dodatku jest niewątpliwie sam Wujek. Nie mają go Mauryni, ani też paryskie wydanie z 1555 roku²². Tekst paryski kończy się tak samo jak u Maurynów.

Dodatku swojego /czyli zakończenia/ Wujek niczym nie wyodrębnił, nawet nie zaczął a linea. A oto początek uzupełnienia Wujkowego /l.c. 121/: "W księgach Machabejskich czytamy, iż ofiary czyniono za umarłe /2 Mach 12/. Ale choćbyśmy tego w starych pieśniach nigdy nie czytali, jednak nie mała jest ważność Kościoła wszytkiego, który wszędzie ten obyczaj jawnie zachowuje, iż na modlitwach kapłańskich, które się dzieją Bogu u ołtarza jego, ma też miejsce swoje umarłych zalecenie. O tym tedy nic wątpić nie mamy, że dusze umarłych nabożeństwem przyjaściół swych żywiących bywają wspomagane, gdy za nie ofiara Pośrednika /t.j. Msza św./ bywa ofiarowana, abo jałmużny w kościele bywają czynione. Idem in Enchiridio cap.110. Wszakże tylko tym te rzeczy pomagają, któ-

PL 38, 935-937, Postylla Mniejsza IV, 119-122.

20 Por. przypis PL 38, 936.

21 Por. PL 38, 937 i tłumaczenie tej mowy u Wujka, Postylla Mniejsza IV, 121.

22 Por. t.X, s.89, verso 90.

rzy etc...". Ten odsyłacz do "Podręcznika" od razu ujawnia rękę Wujka. Zresztą trzeba przypomnieć, że Wujek skorzystał tu z okazji by przenieść do tekstu Augustyna pewne szczegóły ze swej książki pt. "Czyściec"²³.

8. Na poświęcanie kościoła. Kazanie św. Augustyna²⁴

Jest to autentyczna 336 mowa św. Augustyna w klasie III sermones de Sanctis. Poświadczona w wykazie przez Possydiusza /Ro 10/. W przekładzie Wujka znajdują się pewne rozszerzenia tekstu, np.: "Volens ergo Dominus Christus intrare, et in nobis habitare, tamquam aedificando dicebat: Mandatum, novum do vobis" etc. Wujek: "Przetorz i Pan Chrystus, który nie jest Bóg niezgody, ale pokoju i jedności, /który o to najpilniej Boga Ojca prosił, abyśm zawsze byli jedno, tak jako On z Ojcem jedno jest/ ohcąc wnijść do nas i mieszkanie sobie w nas uczynić, jakoby budując nas mówił Mandat ten nowy davam wam"...²⁵. Tekst dosłownie przełożony przez Wujka podkreśliliśmy; reszta jest jego własnym dodatkiem. Koniec rozdziału czwartego Wujek opuścił. Z rozdziału piątego przełożył tylko kilka zdań, resztę opuścił.

9. Kazanie Augustyna św. o słowach Apostolskich: Wszyscy się mamy pokazać przed stolicą Sędziego, aby każdy odniósł jako czynił, lubo dobre, lubo złe. O przyszłym ciał naszych zmartwychwstaniu²⁶

Mauryni położyli ją wśród mów podrzuconych /Sermone suppositi/ jako sermo 109, nie zdoławszy dociec, kto był domniemanym

-----

- 23 Czyściec to jest zdrowa a gruntowna nauka o modlitwach, o mszach y o jałmużnach za umarłe wierne y o mękach ożyseowych śmierci, Poznań 1579. Dzieło to omówił ks. Franciszek Bracha, PS 3/1950/ 159-165, zwracając uwagę, że wśród świadectw z dok rów, Augustyn zajmuje ozołowe miejsce.
- 24 Sermo 336 De dedicatione Ecclesiae 5, alias de tempore 256, PL 38, 1471-1475, Postylla Mniejsza IV, 159-163.
- 25 Por. PL 38, 1472, Postylla Mniejsza IV 159.
- 26 Sermo 109 De verbis Apostoli II Cor 5, 10, olim de verbis Apostoli 34, PL 39, 1961-1962, Postylla Mniejsza IV, 177-180.

choćby jej autorem. Jest więc według Maurynów *incerti auctoris*²⁷. Dzisiejsza krytyka nie osiągnęła postępu odnośnie do autorstwa tego kazania, stwierdzając tylko, że pochodzi z czasów późniejszych. Przekład Wujka jest dokładny i piękny.

10. Krótkie kazanie Auguthina świętego, O prawym Bóstwie Syna Bożego y Ducha św. naprzeciwko Arrianom, Sabbelianom, Ebionitom, Samosatenianom, Macedonianom, y dzisiejszym kacerzom, Troybożanom, Nowokrzeżeńcom, y innym ministrom szatańskim, przesłańcom antychrystowym, o Bóstwie, o przed-wieczności Syna Bożego y Ducha św. opacznie trzymającym²⁸.

W wydaniach przed Maurynami jest to sermo 6 de tempore. Mauryni umieszczają ją w Dodatku, tj. wśród nieautentycznych jako sermo 234. W dopisku stwierdzają Mauryni, że już wydawcy lowańscy oraz Verlinus i Virdingus odrzucili tę mowę. Sami stwierdzili, że składa się ona z dwóch wyjątków: pierwszy z dzieła "De ratione fidei" Fausta z Reji, drugi z VI Księgi "De Trinitate" Wigiliusza z Thapsus. Sąd ich jest miarodajny do dziś, z tym tylko sastrzeżeniem, że dzieło "De Trinitate" nie wyszło spod pióra Wigiliusza, lecz Euzebiusza z Vercelli²⁹.

Tak więc mamy u Wujka 9 kazań augustyńskich w Postylli mniejszej a jedno kazanie w Postylli większej. Prócz tych 10 mów augustyńskich warto odnotować Wujkowy przekład fragmentu "O Państwie Bożym" - "O cudach rozlicznych, które się stały na różnych miejscach, przez relikwie a przez wzywianie Szozešana świętego" zamieszczony w Postylli większej o Świętych³⁰.

27 Por. przypis PL 39, 1961.

28 Sermo 234 De fide catholica II, olim de tempore 6, PL 39, 2176-2180, Postilla catholica, to jest kazania na ewangelie niedzielne y odświętne przez cały rok według wykładu samego prawdziwego Kościoła s. Powszechnego, t. 2-O Świętych, cz. 1 Ożimia, Kraków 1584, przedruk Władysława Jaworskiego, Kraków 1870, 145-151.

29 Por. B. Altaner - A. Stuiber, Patrologie, 8 durchgesehene und erweiterte Auflage, Freiburg 1978, 489 i 366; por. także Clavio Patrum Latinorum 69.

30 De civitate Dei XXII, 8 - Postilla catholica, jak wyżej 178-186.

W podsumowaniu trzeba stwierdzić, że sprawa autorstwa 10 kazania augustyńskiego przełożonych przez Wujka przedstawia się następująco:

- a/ autorstwa niewątpliwie augustyńskiego są /według naszej numeracji/ kazania: 2,4,7,8;
- b/ Cezarego z Arles: 1,5;
- c/ Inne natomiast są centonami lub nieustalonego pochodzenia.

Andrzej Bober SJ

DE S.AUGUSTINI SERMONIUM
A JACOBO WUJEK SJ IN LINGUAM POLONAM TRANSLATIONE

De Patre Jacobo Wujek SJ, notissimo sacrorum Bibliorum in linguam Polonam interprete, multi multa scripsere, ut videre est in bibliographiis v.gr. Nowy Korbut i Słownik Polskich Teologów Katolickich, at frustra ibi de eo prouti Sanctorum Patrum interprete quidquam quaereres et invenires. Dissertatiuncula ergo hac auctor id sibi proposuit, ut omnes S. Augustini sermones a Jacobo Wujek SJ translatos percenseret et artem eorundem interpretandi diiudicaret. Novem S. Augustini sermones Wujek in Postylla Mniejsza, unum vero in Postylla Większa in nostram linguam eleganti stilo et venustate verborum transtulit. Aliquando vero textui S. Augustini quaedam de suo penu addidit, nullo tamen verbo lectorem de hoc monuit; vide supplementum de purgatorio in sermone 172 de verbis Apostoli.